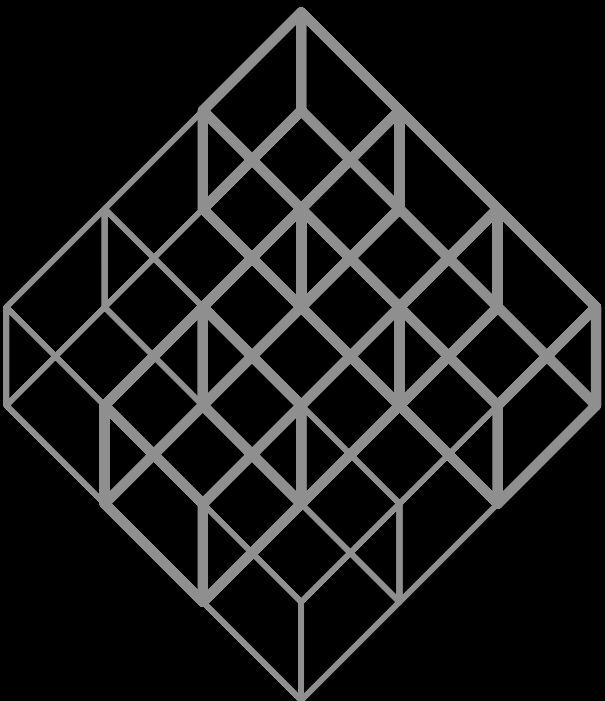

Teknologirådet

+

+

+

+

+

+

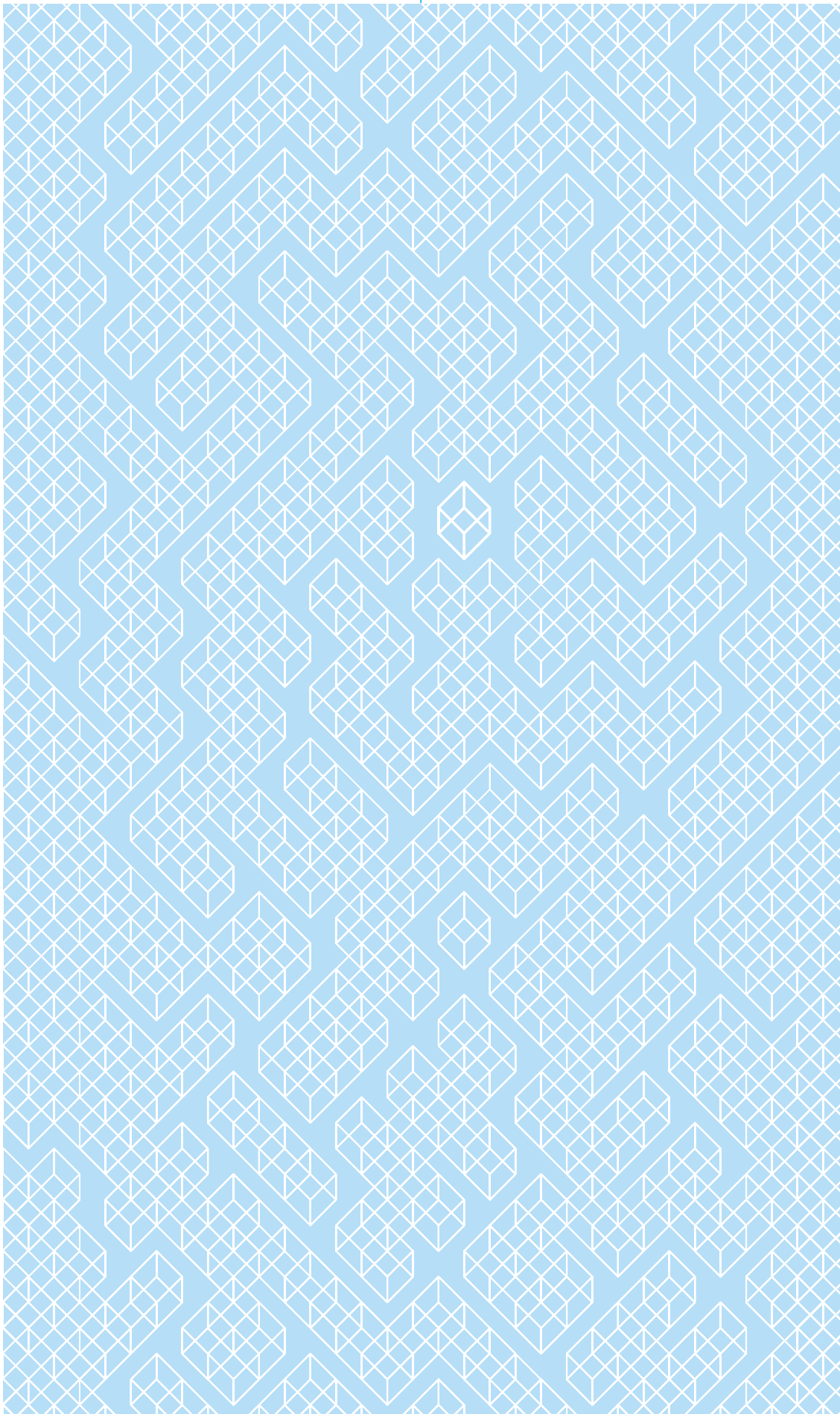
+

+

Årsmelding 2001 - 2003

Innhold	side
Teknologiske valg	5
Hva er Teknologirådet	7
Rådet	7
Sekretariatet	7
Slik jobber vi	8
Prosjekter og metoder	11
Scenarieverksted om trafikken i 2020	12
Lekfolkskonferanse om stamceller og terapeutisk kloning	14
Andre prosjekter	17
Mobiltelefoner og helse	17
Digitale nett	17
IKT og personvern	17
Hydrogensamfunnet	18
Fremtidens boligoppvarming	18
Teknologisk fremsyn	18
Kommende prosjekter	19
Formidling og informasjon	20
Nettverk	23
Internasjonalt samarbeid	23
Nasjonalt samarbeid	23
Deltakere på Teknologirådets prosjekter 2001-2003	24
Ekspertgrupper	24
Lekfolkskonferanser	25
Scenarieverksted	26

Teknologiske valg

Teknologirådet er basert på ideen om at det er mulig og nødvendig å gjøre teknologiske valg. Gode valg om teknologi forutsetter bred kunnskap om teknologien og samfunnet.

I 1993 gjorde Den europeiske organisasjon for kjernefysisk forskning (CERN) et viktig teknologisk valg. To forskere her hadde utviklet en ny måte for å distribuere informasjon mellom datamaskiner: Man trengte ikke programmere for å navigere på nettet.

CERNs viktige valg var å gjøre denne metoden allment tilgjengelig under navnet *World Wide Web* og å frigi rettighetene til den nye Internett-teknologien. Alle kunne dermed bruke og utvikle den. Grunnen var beredt for Internettets fenomenale vekst.

Internettets gjennombrudd illustrerer at det er mulig og ikke minst viktig å gjøre teknologiske valg. Den teknologiske utviklingen går fort. I løpet av en tiårsperiode har tallet på brukere av Internettet økt fra noen tusener til over 600 millioner. Og nettet griper inn på mange livsområder: som det viktigste verktøyet på mange arbeidsplasser, som en arena for sosial kontakt med kolleger, venner, familie og fremmede, og som markeds plass og offentlighet.

Utviklingen kunne vært en helt annen om CERN ikke hadde tatt sitt valg med henvisning til idealer om åpenhet og fri informasjonsutveksling. Internettet kunne for eksempel blitt begrenset til enkelte forskningsmiljøer, til Forsvaret og offentlig administrasjon eller til noen få kommersielle aktører.

Teknologirådet er basert på ideen om at det er mulig og nødvendig å gjøre teknologiske valg. Gode valg om teknologi forutsetter bred kunnskap om teknologien og samfunnet. Vårt mandat er å synliggjøre grenseflatene mellom teknologi og samfunn og diskutere de konsekvenser og muligheter som ny teknologi kan gi. Dette er ingen liten oppgave, men vi har i løpet av vår første periode etablert arbeidsmetoder som vi mener kan bidra til en god teknologipolitikk og -debatt. Teknologirådets bidrag til å demokratisere teknologiske valg følger to hovedlinjer; vi henvender oss både til folkevalgte organer som Stortinget og til offentligheten generelt.

For det første ser vi det som vår oppgave å synliggjøre det politiske handlingsrommet knyttet til teknologiutviklingen. Vi ønsker å gi uavhengig, forskningsbasert og relevant informasjon til beslutningstakere på Stortinget og i departementene. Bak hvert prosjekt står det derfor en referanse-

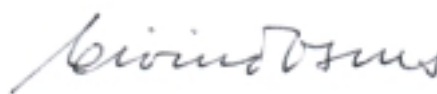
gruppe med eksperter innenfor teknologi, jus, samfunnsvitenskap og etikk. Alle grupper har dessuten deltakere fra Teknologirådet og prosjektleder fra vårt sekretariat.

For det andre er det viktig for Teknologirådet å invitere også andre enn politikere og eksperter inn i diskusjonen om teknologipolitikk. En informert, offentlig diskusjon bør ligge til grunn for samfunnsviktige teknologiske valg. I de to siste årene har vi for eksempel invitert vanlige folk til å ytre seg på lekfolkskonferanser om så ulike tema som stamceller og terapeutisk kloning og fremtidens oppvarming av boliger.

Vi tror dessuten at medvirkning er god praktisk politikk: En oppnår bedre teknologiutvikling ved å få til dialog mellom eksperter, beslutningstakere, interessenter og lekfolk. I denne årsmeldingen har vi valgt å gi en bred presentasjon av en slik arena for dialog, nemlig scenarierverkstedet om trafikken i 2020. Dette var en arrangementsmessig innovasjon for oss, med verdifulle erfaringer både for oss og deltakerne. Konseptet har vakt interesse også internasjonalt, med forespørsler fra blant annet Europaparlamentet og Volvo.

Internettets historie er så vidt begynt. Vi må som samfunn være forberedt på å møte en rekke utfordringer knyttet til informasjons- og kommunikasjonsteknologi i årene som kommer. Teknologirådet har i den siste toårsperioden derfor hatt prosjekter om IKT og personvern, digitale nett i Norge og mobiltelefoner og helse. Men også på andre områder, som energiteknologi og bioteknologi, ser vi en rivende teknologisk utvikling som fordrer aktive teknologiske valg.

Et teknologipolitisk valg ble gjort av Stortinget og Regjeringen våren 2002, nemlig at Teknologirådet skal bygge videre på prinsippet om en helhetlig og inkluderende teknologivurdering og få muligheten til å fortsette arbeidet slik det er påbegynt. Vi ser frem til fortsettelsen. Det er nok av utfordringer å ta tak i.

Eivind Osnes, rådsleder

Hva er Teknologirådet?

” Både eksperter, beslutningstakere, interessenter og lekfolk må bli hørt når ny teknologi skal introduseres, og det å få disse til å dele kunnskap og erfaringer om teknologiens betydning, anvendelse og utvikling med hverandre vil ikke bare være nødvendig, men også utgjøre den helt sentrale utfordring for Teknologirådet”

Kirke-, utdannings- og forskningskomiteens innstilling om Teknologirådet 25. april 2002

Teknologirådet er et uavhengig, rådgivende organ for teknologivurdering. Rådet skal følge den teknologiske utviklingen, identifisere de store teknologiutfordringene og stimulere til offentlig debatt om de muligheter og konsekvenser som ny teknologi skaper for samfunnet og den enkelte. Resultatene av Teknologirådets arbeid skal formidles til Stortinget, øvrige myndigheter og samfunnet generelt.

I tillegg har Teknologirådet et spesielt ansvar for å holde seg oppdatert om metoder for teknologivurdering og teknologisk fremsyn.

Rådet

Teknologirådet ble formelt oppnevnt av Kongen i statsråd 30. april 1999, etter initiativ fra Stortinget. Rådet har 15 medlemmer og ledes av professor Eivind Osnes. Sekretariatet holder til i Prinsens gate 18 i Oslo sentrum. Virksomheten finansieres over Nærings- og handelsdepartementets post i statsbudsjettet med en årlig bevilgning på kroner 6 100 000. Norges forskningsråd har faglig og administrativt tilsynsansvar.

Medlemmer av Teknologirådet i perioden

30. april 1999 til 30. april 2003:

Professor Eivind Osnes, Oslo (leder)
Fylkesmann Ann Kristin Olsen,
Kristiansand (nestleder)
Forlagssjef Andreas Skartveit, Oslo
Professor Håkon With Andersen, Trondheim
Forskningsleder Tian Sørhaug, Oslo
Seniorkonsulent Arnold K. Hansen, Skånland
Professor Magne Espedal, Bergen
Professor Rigmor Austgulen, Trondheim
Professor Einar Johan Aas, Trondheim
Konsulent Heidi Sørensen, Oslo
Adm.dir. Arni Hole, Oslo (til 2001)
Seniorrådgiver Ruth Kleppe Aakvaag,
Oslo (til 2002)

Sekretariatet

I siste toårsperiode har mandat, vedtekter og sekretariatsfunksjon vært oppe til fornyet politisk behandling i regjering og storting. Sekretariatet har følgelig vært forhindret fra å besette faste stillinger inntil i januar 2003. Da tiltrådte fungerende sekretariatsleder Tore Tennøe i fast stilling. Sekretariatet har likevel holdt et høyt aktivitetsnivå i perioden takket være en rekke kompetente engasjementsansatte.

Følgende har vært tilknyttet

Teknologirådets sekretariat i perioden:

Sekretariatsleder Tore Tennøe (2001-)
Fungerende sekretariatsleder Kjetil Jåsund (2001)
Prosjektleder Nina Kraft (2001-2003)
Prosjektleder Pål Næsje (2001-2003)
Prosjektleder Erlend Jakobsen (2002-)
Prosjektleder Trond Arne Undheim (2002-)
Prosjektmedarbeider Vibeke Almaas (2001-)
Prosjektmedarbeider Anne Lise Jørgensen (2002)
Prosesskonsulent Per Sandberg (2001)
Konsulent Cathrine Heisholt Edvardsen (2003-)

Slik jobber vi

Teknologirådet iverksetter prosjekter og utredninger der ny teknologi vurderes og veivalg drøftes. Teknologirådets prosjekter dekker et bredt spekter.

Prosjektene velges ut av Rådet på bakgrunn av innspill fra rådsmedlemmer eller andre. Prosjektforslagene evalueres i sekretariatet etter faste kriterier som vesentlighet, timing, adressat og eksklusivitet. Prosjektforslagene blir så lagt frem for Teknologirådet, som tar stilling til arbeidsmetode og kandidater til arbeidsgruppen som får i oppgave å drive arbeidet videre. For å sikre at arbeidet er solid forankret i Rådet, er det én til to rådsmedlemmer i alle prosjektgruppene. Prosjektlederne er tilknyttet sekretariatet.

Følgende prosjekter er gjennomført eller startet opp i perioden april 2001– mai 2003:

- Trafikken i 2020
- Hydrogensamfunnet
- Fremtidens oppvarming av boliger
- Stamceller og terapeutisk kloning
- Stamceller i skolen - undervisningsopplegg
- Mobiltelefoni og helseskader
- Digital infrastruktur
- IKT og personvern
- Teknologisk fremsyn
- Bærekraftig teknologipolitikk
- Programvarepolitikk

Metoden bak hvert enkelt prosjekt varierer fra ekspertutredninger og åpne høringer til lekfolkskonferanser og scenarieverksteder. I perioden 2001-2003 deltok over 50 eksterne eksperter og rundt 100 lekfolk i Teknologirådets prosjektgrupper.

Teknologirådet formidler resultatene fra sitt arbeid til Stortinget, øvrige myndigheter og samfunnet generelt i form av rapporter, pressemeldinger eller policyinnspill om aktuelle teknologispørsmål. Arbeidet formidles også gjennom TV-produksjoner og CD-rom. Alle publikasjoner fra Teknologirådet er gratis og legges ut på internettssidene www.teknologiradet.no

Politisk avklaring om Teknologirådet

Etter opprettelsen av Teknologirådet i 1999 overførte den nye Stoltenberg-regjeringen ansvaret for Rådet fra Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet (KUF) til Nærings- og handelsdepartementet (NHD) 1. juli 2000. NHD kom i november samme år med forslag om vedtektsendringer samt om å flytte Rådets sekretariat til Trondheim. Teknologirådet ble følgelig forhindret fra å bygge opp en fast stab inntil en eventuell flytting var gjennomført.

Stortinget vedtok imidlertid 12. desember 2000 å be regjeringen legge fram forslag til endringer av mandat, vedtekter og sekretariatsfunksjon for Rådet som en egen sak. Komitéflertallet viste da til at regjeringen Bondevik opprinnelig la opp til å samlokalisere Teknologirådet med De nasjonale forskningsetiske komiteer.

NHD kom i november 2001 tilbake til saken i *St. meld 10 (2001-2002): Teknologirådet*. Her foreslo Bondevik II-regjeringen at sekretariatet fortsatt skulle holde til i Oslo, der det allerede var samlokalisert med Bioteknologinemnda og De nasjonale forskningsetiske komiteer.

Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen viste i sin behandling av saken til at Teknologirådet ble opprettet for å drive teknologivurdering. Som samfunn vil vi jevnlig stå overfor teknologiske valg. Komiteen understreket at et viktig prinsipp er at slike valg får foregå på en åpen og demokratisk måte, og at Teknologirådet har anvendt flere fremgangsmåter som involverer vanlige folk, som lekfolkskonferanser og åpne høringer. Komiteen viste også til at EU og de fleste større europeiske land har opprettet egne teknologivurderingsinstitusjoner, som innehar spesielle oppgaver i forhold til de folkevalgte og overfor befolkningen for øvrig.

Stortinget sluttet seg til forslaget 30. april 2002. Stortinget bekreftet dermed prinsippet om at Teknologirådet skal legge en bred og inkluderende teknologivurdering til grunn for sine prosjekter. I tillegg ble vedtektsendringene som gjaldt større fokus på teknologiens muligheter og teknologisk fremsyn godtatt, samt at Teknologirådet skulle utvides med 5 nye medlemmer med teknologisk eller naturvitenskapelig bakgrunn.

Dette er nå på plass, og et solid fundament for det videre arbeidet er lagt.

Prosjekter og metoder

Når vi skal vurdere fremtidens teknologier er det lett å feste seg ved nye områder som bioteknologi, nanoteknologi eller kanskje hydrogensamfunnet. Det kan virke mindre opplagt å ta for seg etablerte områder som veitrafikk eller boligoppvarming. Men for å skape en relevant teknologidebatt må man både se på historiske realiteter og fremtidige muligheter.

” Målet er at prosjektene skal bidra til økt kunnskap om sammenhengen mellom teknologi- og samfunnsutvikling.”

Teknologirådets valg av prosjekter reflekterer denne erkjennelsen. Målet er at prosjektene skal bidra til økt kunnskap om sammenhengen mellom teknologi- og samfunnsutvikling, og gjøre oss i stand til å ta fornuftige og fremtidsrettede beslutninger.

De fleste av oss får som oftest ikke høre om ny teknologi før den er et faktum. Det gjelder også politikere. Teknologirådet ønsker å bøte på dette ved å belyse utviklingstrekk ved teknologier mens det ennå er mulig å påvirke dem – enten det dreier seg om å tilskynde, styre eller bremse.

God metodekompetanse er viktig for å utvikle den offentlige debatten og styrke dialogen mellom eksperter, beslutningstakere, interessenter og lekfolk. Vi jobber kontinuerlig for å videreutvikle metodene våre ved hjelp av egne erfaringer og i samarbeid med andre europeiske institusjoner for teknologivurdering.

Scenarierverksted om trafikken i 2020

Biler har trillet på norske veier i over hundre år. Veisektoren er blitt en av de tyngste i norsk politikk. Ny informasjons- og kommunikasjonsteknologi kan imidlertid revolusjonere sikkerhetsarbeidet innen veitrafikken:

”Føreren, veien eller kjøretøyet kan veves tettere sammen ved hjelp av IKT i form av ”sanser” som oppdager og gir beskjed om farer og ”intelligens” som varsler fra og eventuelt griper inn når sikkerheten trues. Men hvor langt skal teknikken overprøve trafikantenes handlingsvalg?”

Fra rådet til tinget nr. 2, mai 2002: Trafikksikkerhet mot år 2020

Slike utsikter reiser mange spørsmål: Vil vi bli for avhengige av teknologien og dermed mer sårbare for teknisk svikt eller sabotasje? Vil den enkelte bilfører bli mindre ansvarlig – og dermed en dårligere fører? Og hva med frihet og kjøre glede?

Høsten 2001 satte Teknologirådet derfor i gang et to-trinns arbeid med trafikk som tema. Vi satte sammen en ekspertgruppe med trafikkforskere, jurister og samfunnsvitere for å utrede temaet og lage scenarier. I nyhetsbrevet *Fra rådet til tinget nr. 2, 2002: Trafikksikkerhet mot år 2020* anbefalte ekspertgruppen politikerne å sette seg inn i de mulighetene og begrensningene som ligger i de nye sikkerhetssystemene mens de ennå er under utforming. Dette er viktig dersom Norge fortsatt vil være en foregangsnaasjon innen trafikksikkerhet, slik vi har vært med hensyn til promillelovgivning og påbud om bilbeltebruk, noe som har gitt store sikkerhetsgevinster. Politikerne må blant annet ta stilling til konflikten mellom individuell frihet og kollektiv styring og hvorvidt styringen av sjøfart, luftfart, vei- og jernbanetraffikk bør samordnes i et felles direktorat.

Det andre trinnet besto i å sikre en bred vurdering av de nye trafikkteknologiene. I september 2002 samlet derfor Teknologirådet 60 personer til et scenarierverksted for å utforske disse mulighetene og dilemmaene. Deltakerne hadde bakgrunn fra blant annet taxibransjen, veimyndighetene, utrykningspolitiet, helsesektoren, bilindustrien, IKT-bransjen og interesseorganisasjoner for syklister, trafikkofre, ungdom og seniorer.

Et grunnprinsipp for verkstedet var aktiv toveis kommunikasjon, slik at både deltakere og arrangører kunne være klokere når dagen var over.

Vi brukte derfor en rekke virkemidler for å tilrettelegge for en god meningsutveksling og kunnskapsproduksjon:

- Fire scenarier med utgangspunkt i kjøretøyet, veien, trafikksystemet og føreren
- Egenproduserte filmer som presenterte og visualiserte de fire scenariene.
- Miniduelle etter hver scenarierepresentasjon, der vi inviterte to personer til en spissformulert debatt om konsekvensene av de enkelte scenariene.
- Diskusjonsøyer der profesjonelle referenter ledet debatten og tok diskusjonene, argumentene og ideene ned på papiret. Fem diskusjonsøyer ble satt opp – fire med utgangspunkt i scenariene, pluss en øy for forhold som våre eksperter hadde oversett eller utelatt.
- Deltakerne ble gjennom hele verkstedet oppfordret til å gjøre sine egne vurderinger med utgangspunkt i et diagram vi har kalt verdistjernen.

Referat fra gruppediskusjonene og oppsummering av deltakernes vurderinger og visjoner er presentert i sluttrapporten. En konklusjon fra verkstedet var at villigheten til å akseptere veiledende teknologi er stor, mens fartssperre og andre tiltak som tar kontrollen over bilen helt vekk fra føreren, er lite ønsket.

Scenarieverksted – en dialog om fremtiden

Et scenarieverksted er en prosess hvor ulike grupper deltakere diskuterer muligheter og behov i tilknytning til et teknologirelatert temaområde. Teknologirådet har arrangert scenarieverksted om IKT og eldre og om trafiksikkerhet.

Det sentrale i et scenarieverksted er diskusjon og erfaringsutveksling mellom deltakerne. Diskusjonene tar utgangspunkt i ulike scenarier, det vil si bilder eller historier om alternative fremtider innenfor temaområdet. Scenariene presenteres av foredragsholdere, ved hjelp av skriftlig materiale, bilder og film.

Arrangementet involverer deltakere fra grupper som på forskjellige måter er berørt av temaet. Det kan være vanlige brukere av en teknologi, uavhengige organisasjoner, forretningsfolk, politikere, personer fra forvaltningen, tekniske eksperter eller andre.

Diskusjonene mellom deltakerne kan ha flere formål. Deltakerne kan drøfte scenarienes sterke og svake sider, og de kan forsøke å rangere dem. De kan også forsøke å identifisere hvilke barrierer som finnes for å realisere scenariene, samt hva som skal til for å overkomme barrierene. Eventuelt kan deltakerne forsøke å skape egne scenarier.

Scenariene skal bevisstgjøre om teknologiske valg og inspirere til kritikk som kan utvikle nye visjoner og handlingsforslag. Scenarieverksteds form og spilleregler skal sikre at alle kan komme til orde, at alle idéer kan komme inn i diskusjonen og at det arbeides frem mot en handlingsplan.

Et godt scenarieverksted er ikke for snevert. Det må være snakk om vurdering og valg mellom forskjellige typer samfunnsrelevante teknologi. Et annet viktig element er at det er mulighet for innflytelse og at ikke alle beslutninger er truffet allerede.

Deltakerne involveres i brainstorming, erfaringsutveksling, diskusjon, kritikk, presentasjoner og avstemninger. Arbeidet veksler mellom plenums- og gruppearbeid.

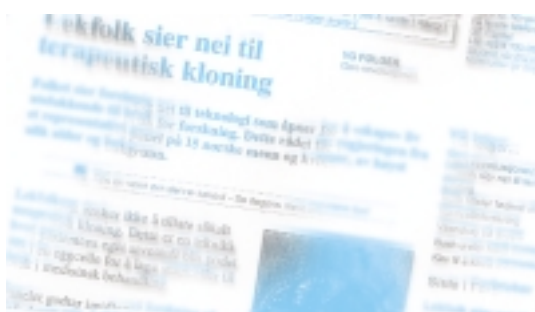
Lekfolkskonferanse om stamceller og terapeutisk kloning

Stamcelleforskningen er utgangspunktet for et av vår tids største etiske dilemmaer: På den ene siden står muligheten for å hjelpe alvorlig syke mennesker, på den andre siden hensynet til det begynnende menneske - den befruktede eggcellen.

Stamceller er umodne celler som står for nydannelse av celler i kroppen. Det er knyttet store forventninger til at vi en dag kan bruke stamceller til å produsere erstatningsceller til pasienter med sykdommer som diabetes, slag, kreft, AIDS, Parkinsons sykdom eller Alzheimer. Stamceller kan isoleres fra fødte mennesker, aborterte fostre og befruktede egg.

Fra et medisinsk synspunkt vil stamceller med samme genetiske utrustning som pasienten være å foretrekke, fordi man da unngår at kroppen støter dem vekk. Her kommer spørsmålet om kloning inn.

Begrepet kloning assosieres vanligvis med fremstilling av genetisk like kopier av hele individer, såkalt reproduktiv kloning. Dette er imidlertid ikke formålet med terapeutisk kloning. Her brukes celler fra den første fasen i en organismes utvikling for å få tak på de mest attraktive stamcellene. Utviklingen stoppes etter få dager i laboratoriet, mens en ved reproduktiv kloning setter de klonede cellene inn i en livmor.

Teknologirådet har som oppgave å fremme en bred og informert debatt om viktige teknologispørsmål før teknologien tas i bruk. Vi arrangerte derfor 23.–26. november 2001 en lekfolkskonferanse om stamceller og terapeutisk kloning i samarbeid med Bioteknologinemnda. Her fikk en gruppe vanlige mennesker anledning til å sette seg inn i dette temaet og spørre ut landets fremste eksperter på området.

Etter inngående diskusjon innad i gruppen og avveining mellom en rekke hensyn, anbefalte lekfolkene at det åpnes for forskning på stamceller fra aborterte fostre under visse forutsetninger. Forskning på befruktede egg som er overtallige etter prøverørsbefruktning, samt stamcellelinjer fra disse, burde også tillates, mente lekfolkspanelet. Derimot satte panelet foten ned for terapeutisk og reproduktiv kloning.

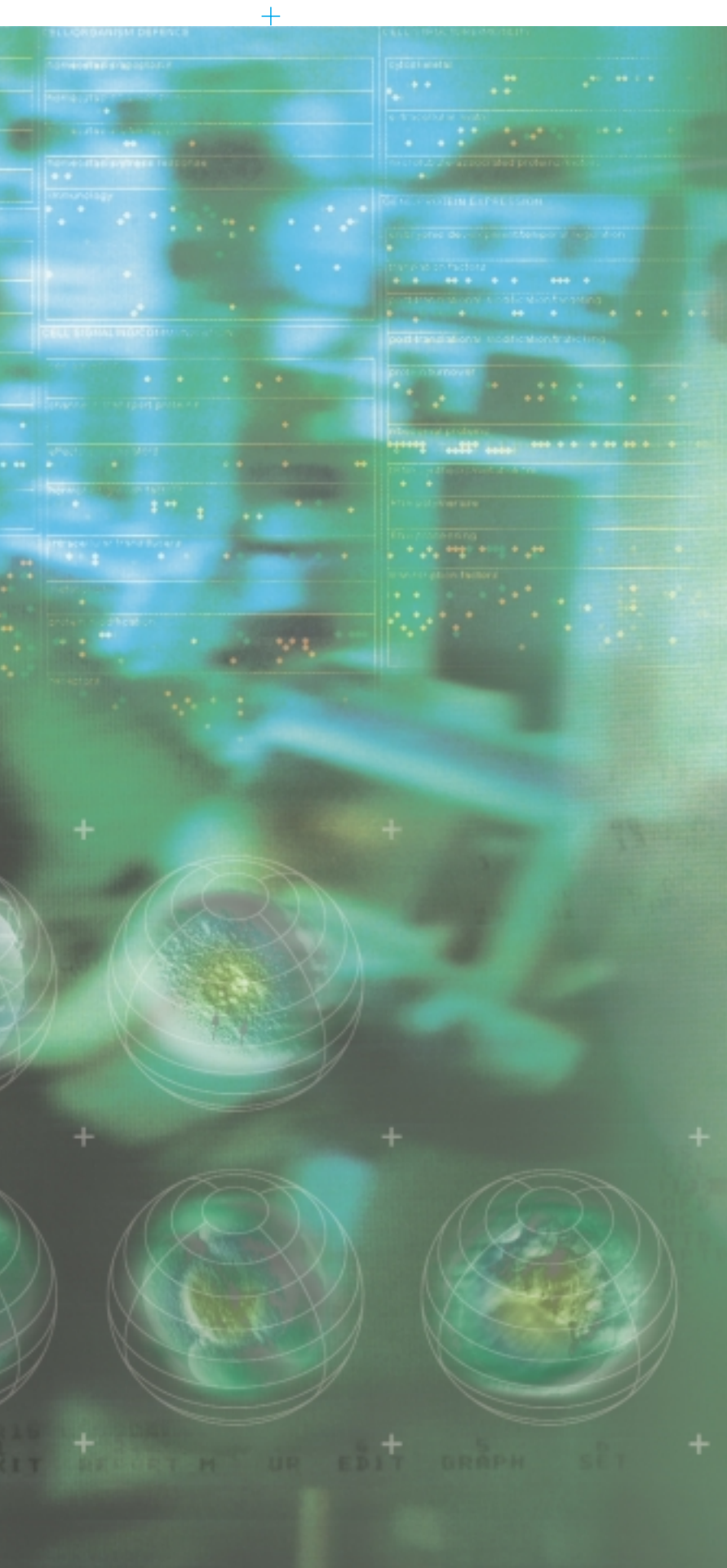
Helseminister Dagfinn Høybråten og representanter fra Sosialkomiteen tok i mot lekfolkspanelets råd, og refererte til dette både i lovforslag og i stortingsdebatter i forbindelse med revideringen av Bioteknologiloven. Regjeringen og stortingsflertallet valgte imidlertid til syvende og sist å legge seg på en mer restriktiv linje enn det lekfolkene anbefalte.

Lekfolkskonferansen om stamceller var svært vellykket. Lekfolkenes anbefalinger og temaet generelt fikk stor oppmerksomhet i aviser og fjernsyn og skapte bred debatt om temaet. Det er utarbeidet en sluttrapport fra lekfolkskonferansen om stamceller som inneholder innlegg fra 14 eksperter, referat fra diskusjonen mellom lekfolk og eksperter samt lekfolkspanelets sluttdokument.

Undervisningsopplegg om stamceller i skolen

Positive erfaringer med lekfolkskonferansen har gjort at Teknologirådet og Bioteknologinemnda fortsetter samarbeidet om stamceller.

Våren 2002 startet vi sammen utviklingen av et undervisningsopplegg til bruk for elever i 10. klasse og i videregående skole. Det er foreløpig utarbeidet et temahefte som kan brukes i undervisningen i både naturfag, samfunnsfag, norsk og KRL-faget. To skoler deltok i et pilotprosjekt våren 2003. Et revidert og interaktivt undervisningsopplegg vil være klart til bruk i løpet av 2004.

Lekfolkskonferanse – en øvelse i praktisk demokrati

En lekfolkskonferanse er en øvelse i praktisk demokrati, og involverer dem som sjelden har noe forum for å bli hørt. I en slik konferanse får et panel av vanlige samfunnsborgere utforme og gi råd til beslutningstakere innen et bestemt, avgrenset tema. Panelet består normalt av 14-16 personer av begge kjønn og med ulik alder, bosted, utdanning og yrkeserfaringer. Medlemmene rekrutteres gjennom utlysning i dagspressen eller ved trekning fra folkeregisteret. Gjennom to forberedende helgesamlinger får panelmedlemmene en grundig innføring i temaet de skal diskutere, og de utformer et sett spørsmål de ønsker å få besvart.

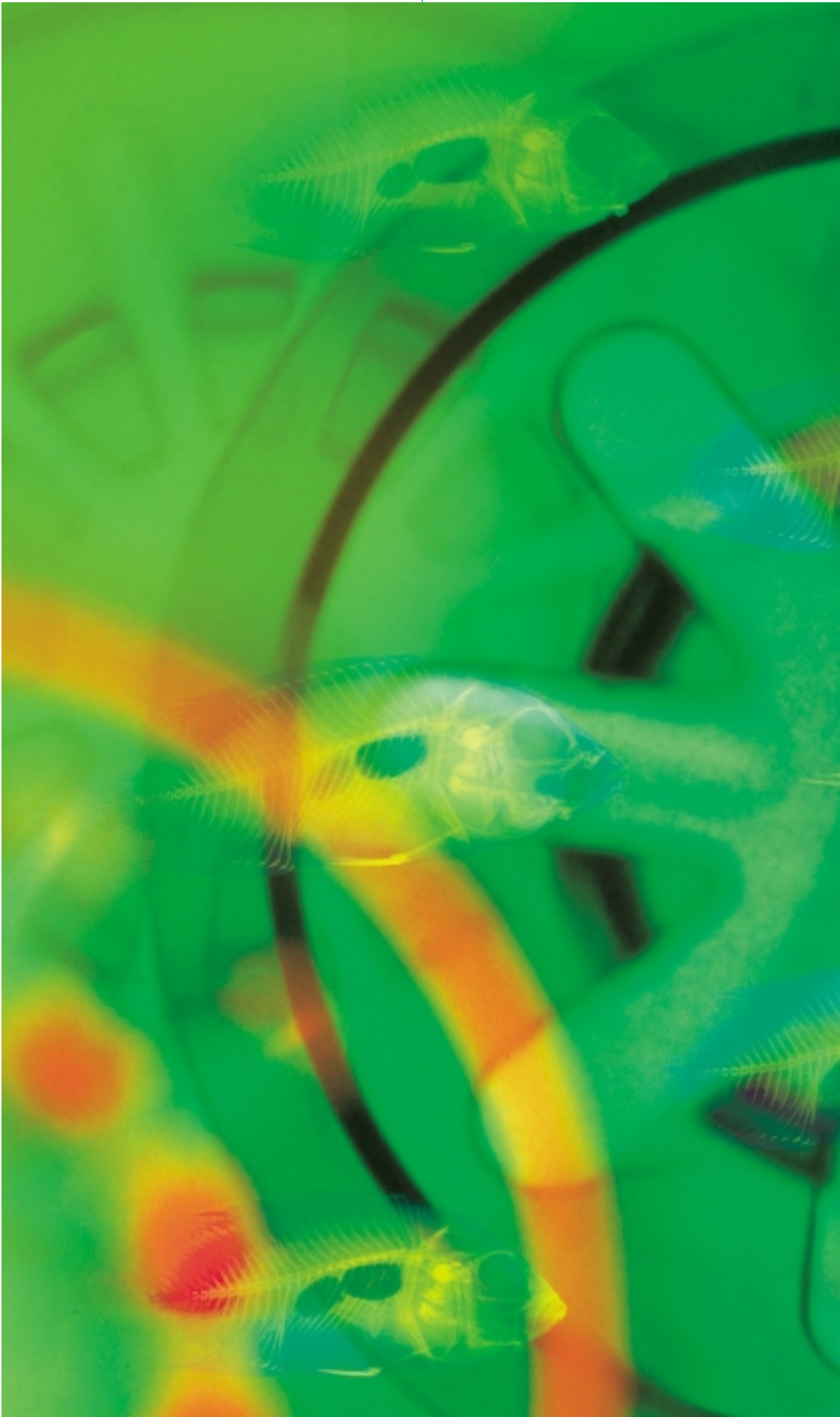
Selve konferansen er åpen for publikum og varer i 3 dager. Første dag besvarer en gruppe eksperter spørsmål fra lekpanelet om tekniske, økonomiske, etiske og andre samfunnsmessige aspekter ved temaet. Andre dag spør lekpanelet ut ekspertene om temaer de ønsker ytterligere belyst. Deretter trekker panelet seg tilbake for å utarbeide konferansens sluttdokument ved å besvare spørsmålene de utformet før konferansen. Lekfolkenes uttalelse presenteres på en pressekonferanse og distribueres til beslutningstakere, eksperter og andre interesserte.

En viktig tanke bak konferansemodellen er at lekfolk kan bidra med kunnskap og perspektiver eksperter normalt ikke bringer til torgs. Vi er alle ikke-eksperter på de fleste av livets områder, men har en erfaringsbakgrunn og et sett verdier som vi kan bruke til å vurdere ny informasjon. Lekfolkspanelet er dessuten ubundet av fagmiljøers normer og økonomiske interesser.

I Norge er det hittil arrangert tre lekfolkskonferanser i tillegg til stamcellekonferansen: om genmodifisert mat i 1996 og 2001 og om eldre og IKT i 2000. En uavhengig vurdering av den første norske lekfolkskonferansen viste at den fikk et vidt nedslagsfelt og stor oppmerksomhet blant politikere og i media. eksperter og lekfolk var medspillere i en prosess som fikk bred offentlig oppmerksomhet og ble en premissleverandør i den politiske utviklingen.

Internasjonalt er det arrangert over 50 konferanser fordelt på 16 land.

Andre prosjekter

Mobiltelefoner og helse

Antall mobiltelefoner i Norge har steget formidabelt de siste årene, fra to hundre tusen i 1990 til nesten fire millioner i 2002. Veksten har skjedd uten at vi sikkert kjenner langtidseffektene av den elektromagnetiske strålingen som mobilbruk utsetter oss for. Media rapporterer stadig om helserisiko ved bruk av mobiltelefon. På en idédugnad i regi av Teknologirådet foreslo stortingsrepresentant Olav Gunnar Ballo (SV) å se på helseskader ved bruk av mobiltelefoner. Rådet vurderte dette som et viktig tema for teknologivurdering.

Teknologirådet ba to av Norges fremste forskere på dette feltet, Gunnhild Oftedal og Anders Johnsson, begge ved Institutt for fysikk ved NTNU, om å lage en statusrapport som oppsummerer vår kunnskap på dette feltet.

Rapporten slo fast at det foreløpig ikke finnes vitenskapelig grunnlag for å si at mobilbruk er helseskadelig. For eksempel gir lett feber eller en joggetur større oppvarming av hjernen enn mobilbruk. Teknologirådet tilrår likevel en føre var holdning og anbefaler mer forskning på området, spesielt tatt i betraktning de mange unge brukerne i Norge.

Digitale nett

Norge har en sterk tradisjon innen utvikling av kommunikasjonsløsninger - enten det er varder eller TV over satellitt. Dagens kommunikasjons-teknologi er i hurtig utvikling. Samtidig eksisterer nytt og gammelt ofte side om side.

Det politiske målet om bredbånd til hele folket kan vise seg å bli dyrt. Beregnede utbyggingskostnader spriker mellom 90 og 150 milliarder kroner, og dyrest er det å nå de siste 25 prosent av befolkningen som bor avsides til. Hvilke teknologiske løsninger er best? Kan vi klare oss med ett nett, eller må vi bygge separate nett til TV og Internett i stua, jernbane og nødetater som politi, brann og helse? Og hva med

Forsvaret, Etterretningstjenesten, næringslivet, universitetene, skoleverket og offentlig forvaltning?

Teknologirådet nedsatte en arbeidsgruppe for å gi innspill til utbyggingen av den digitale infrastrukturen i Norge. Etter samtaler med over 30 sentrale aktører og forskere påpekte gruppen at utbyggingen av digital infrastruktur bør samordnes bedre mellom de ulike departementene og stortingskomiteene som behandler denne saken. Videre bør nettsikkerheten bedres ved å gjøre bruk av flere knutepunkter og sørge for ekstra kapasitet. Toveis kommunikasjon i nettet må prioriteres. Planene om et digitalt bakkenett ble i denne sammenhengen kritisert for manglende planer om utbygging av returkanal.

IKT og personvern

Moderne mennesker etterlater seg en stadig tettere strøm av elektroniske spor ved bruk av Internett, e-post og mobiltelefon. Teknologirådets prosjekt om IKT og personvern tar utgangspunkt i denne type elektroniske spor og har engasjert eksperter for å se på balansegangen mellom hensyn til kriminalitetsbekjempelse og effektiv forretningsdrift på den ene siden og personvernet på den andre.

Ekspertgruppen ga innspill til Stortingets behandling av forslaget til ny lov om elektronisk kommunikasjon (ekomloven), og påpekte blant annet at denne loven også vil bli en viktig personvernlov. Ekspertene ba politikerne om blant annet å vurdere om trafikkdata fra elektronisk kommunikasjon skal lagres over lengre tid enn idag, for eksempel i ett år. I så fall bør saken gjøres gjenstand for politisk debatt i Stortinget og ikke overlates til forskriftsarbeidet i departementet. Videre bør det vurderes om tjenester for usporbar kommunikasjon (sterk anonymitet) skal forbys.

Policyinnspillet kom i form av nyhetsbrevet *Fra rådet til tinget nr. 5, 2003: Elektronisk kommunikasjon – privatsfæren under press*. Endelig rapport er forventet å komme i første kvartal 2004.

Hydrogensamfunnet

Bruk av hydrogen som energibærer kan i kombinasjon med fornybare energikilder minimere forurensning samt gi høy ytelse. Norge har naturressurser og teknologisk kompetanse som kan bidra til å realisere denne visjonen. Teknologirådets hydrogenprosjekt har hatt som siktemål å utrede muligheter, barrierer og utfordringer for Hydrogensamfunnet. Et viktig element har vært å peke på de teknologi-politiske valgene vi står overfor i dag.

Rådets ekspertgruppe ga følgende innspill til Stortinget i form av *Fra rådet til tinget nr 1, 2001: Hydrogensamfunnet – velkommen til en forurensningsfri verden?*

- Det er en politisk oppgave å skape incentiver for overgang til et miljøvennlig energisystem.
- Politiske myndigheter bør vurdere å innføre differensierte avgifter, legge til rette for ny infrastruktur og gi støtte til demonstrasjonsprosjekter for å ta eksisterende teknologi i bruk. Det er allerede en betydelig virksomhet innen hydrogenteknologi i norsk næringsliv og ulike forskningsmiljøer, men markedsaktørene mangler incentiver til å ta den i bruk.
- Det bør satses på grunnleggende og anvendt forskning for å bringe frem norske nisjeprodukter. Utfordringer knyttet til nye materialer peker seg ut som spesielt interessante for Norge.

Prosjektet bidro på to høringer i Stortingets Energi- og miljøkomité. Teknologirådet har videre laget filmen *Veien til Hydrogensamfunnet* i samarbeid med Næringslivets Idéfond for NTNU og Institutt for kunst og media, NTNU.

Fremtidens boligoppvarming

I Norge er boligoppvarming i all hovedsak basert på elektrisk oppvarming ved panelovner. Dette er helt spesielt på verdensbasis, da elektrisitet er en energikilde med høy kvalitet og et stort bruksområde. Andre energikilder som er egnet til varme-produksjon er bioenergi, solenergi, varmepumper, fjernvarme og geovarme. Med dagens kraftpriser og avgifts- og støttenivå vil disse energikildene trolig ikke bli introdusert i stor skala i Norge.

Teknologirådets ekspertgruppe påpekte overfor politikerne at det er en viktig miljø- og energipolitisk oppgave å introdusere andre varmekilder i norske boliger, i nyhetsbrevet *Fra rådet til tinget nr. 6, 2003: I en presset energisituasjon – hva er alternativene for de tusen hjem?*

Som supplement til ekspertgruppens anbefalinger, arrangerte Teknologirådet i februar 2003 en lekfolkskonferanse om hvordan norske boliger bør varmes opp i fremtiden. 15 kvinner og menn i alderen 18-68 år og med ulik utdanning, yrke, oppvarmingsbehov og boligtype fikk her anledning til å spørre ut og diskutere oppvarming med energiforskere, teknologer, økonomer, miljøvernere, filosofer, samfunnsvitere, arkitekter og andre. Sluttdokumentet fra konferansen ble overlevert olje- og energiminister Einar Steensnæs.

Lekfolkspanelet anbefalte blant annet etablering av et energifond av el-avgiften for å finansiere en mer fleksibel og miljøvennlig boligoppvarming, og innføring av krav til isolering og varmegjenvinning i byggeforskriftene. Videre bør det innføres leveringsplikt på strøm og arrangeres en informasjonskampanje for å fremme energivennlige hus.

Sluttrapporten fra lekfolkskonferansen inneholder lekfolkenes anbefalinger til politikerne; ekspertenes innlegg på konferansen – inkludert bidrag fra SINTEF, Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE), Handelshøyskolen BI, Forbruker-rådet, ENOVA, Natur og Ungdom, Statoil, Norges byggforskningsinstitutt, Norges forskningsråd, NTNU – samt referat av diskusjonen mellom eksperter og panel.

Teknologisk fremsyn

I henhold til mandatet skal Teknologirådet være oppdatert på hva som foregår innen teknologivurdering, metodeutvikling og teknologisk fremsyn internasjonalt.

Teknologisk fremsyn er bredt anlagte prosesser med et langt tidsperspektiv, gjerne 15-20 år. Fremsyn brukes for det første som hjelpemiddel i strategiske forsknings- og innovasjonsprosesser for å identifisere fremtidige satsnings- og forretningsområder. Dette gjøres både på bedriftsnivå i regi av kommersielle aktører, og på samfunnsnivå i regi av forskningsråd og andre institusjoner som jobber med strategiske prosesser. Et eksempel kan være et stort IKT-firma som ønsker å finne ut hvilke IKT-behov som vil være aktuelle om 15-20 år, for derved å forsøke å målrette sin innsats på forskning og utvikling og skaffe seg konkurransemessige fortrinn.

For det andre brukes fremsyn til å identifisere og drøfte visjoner, utfordringer og problemstillinger innen viktige samfunnsområder. Her drøftes normalt hvordan teknologi kan bidra til å realisere visjoner og håndtere utfordringer. Man kan for eksempel tenke seg en fremsynsprosess om

hvilke utfordringer som vil følge av at andelen eldre i samfunnet øker.

Felles for fremsynsprosesser er fokus på behov, samtidig som de teknologier som drøftes normalt har kommet kort i sitt utviklingsløp eller ofte ikke er utviklet i det hele tatt. Her skiller fremsyn seg fra tradisjonell teknologivurdering, som fokuserer på konsekvensene av teknologier som i hovedsak er kjente.

Det er en internasjonal trend at skillet mellom de to ovennevnte formene for fremsyn er i ferd med å bli mindre tydelig. Mens mange kommersielle aktører ønsker å vise samfunnsansvar i sin forretningsutvikling, og derfor ofte har brede perspektiver for sine fremsynsprosesser, ønsker man også gjennom fremsynsprosesser med et samfunnsfokus å identifisere områder som kan være egnet for strategiske forsknings- og utviklingsprosesser.

Det finnes en rekke ulike arbeidsformer for teknologisk fremsyn, fra mer tradisjonelle ekspertgrupper til scenariebaserede modeller med medvirkning fra flere ulike grupper. En økende erkjennelse av behovet for åpenhet om de muligheter og utfordringer samfunnet står overfor, har gitt større fokus på metoder som kan bidra til å bygge relasjoner og bidra til kommunikasjon mellom ulike samfunnsaktører.

Teknologirådet har hatt følgende fremsynsaktiviteter i perioden:

- Seminar om teknologisk fremsyn i Norden, Gardermoen, desember 2002
- Seminar om teknologisk fremsyn i Norge, Oslo, juni 2003 (i samarbeid med Norges forskningsråd, CREATE)
- Oppstart av prosjekt om formål, perspektiver og arbeidsmetoder innen teknologisk fremsyn (pågående arbeid)

Kommende prosjekter

Følgende prosjekter er startet opp i 2003:

- Byutvikling
- Programvarepolitikk
- Bærekraftig teknologipolitikk
- Teknologiundervisning i skolen
- Økt verdiskaping i marin sektor

I tillegg vil arbeidet med følgende tema videreføres:

- IKT og personvern
- Teknologisk fremsyn
- Stamceller i skolen – undervisningsopplegg
- Hydrogensamfunnet

Teknologirådets ekspertgrupper

I mange tilfeller velger Teknologirådet å belyse et tema ved bruk av arbeidsgrupper eller ekspertgrupper. Bakgrunnen for dette kan være at teknologien er på et tidlig utviklingsstadium og/eller at det finnes et behov for å etablere en forståelse av viktige forhold ved teknologien. Teknologirådet legger vekt på at gruppene skal være bredt sammensatt for å kunne bidra med helhetsvurderinger.

Målet for gruppens arbeid er dels å gjøre opp faglig status på temaet, og dels å peke på handlingsalternativer for å sikre, initiere, fremme, dreie eller bremse utviklingen på det aktuelle området.

En arbeidsgruppe består av 5–10 medlemmer. Rådet deltar med ett–to medlemmer og sekretariatet stiller med prosjektleder. Det er naturlig med en viss spredning av medlemmene, både faglig og i forhold til institusjonstilknytning.

Arbeidet vil vanligvis strekke seg over 10 til 18 måneder og gå i fire faser. I den første fasen produseres et første utkast til rapport, så avholdes det en høring med relevante aktører, så en ferdigstilling av rapporten, for til slutt en presentasjon av rapporten i form av en konferanse eller lignende. Konsensus eller enighet i arbeidsgruppen om gruppens anbefalinger er et mål, men ingen forutsetning. Gruppen presenterer sitt arbeid i form av rapport(er) og policyinnspill til Stortinget og andre myndigheter.

Teknologirådet skal aktivt stimulere til en offentlig teknologidebatt, og formidle resultater av sitt arbeid til Stortinget, øvrige myndigheter og samfunnet generelt.

Fra Teknologirådets mandat fastsatt ved kgl. res. 17. november 2000

Stortinget

Formidling overfor Stortinget er formalisert gjennom nyhetsbrevet *Fra rådet til tinget*. I tillegg har vi deltatt på høringer og møter med utvalgte komiteer i enkeltsaker. Resultatene av Teknologirådets arbeid og innspill er referert i komitéinnstillinger og dokument 8-forslag, eksempelvis prosjektet om digitale nett. Politikere har videre deltatt på Teknologirådets lekfolksarrangement og kommet med prosjektforslag som Rådet har fulgt opp. Blant annet ble prosjektet om mobiltelefoner og helseskader foreslått av Olav Gunnar Ballo (SV) på Teknologirådets idéudgunad.

Øvrige myndigheter

Beslutningstakere i departementer og statsetater deltok aktivt på Teknologirådets scenarieverksted om Trafikken i 2020. Regjeringen har videre referert til øvrige Teknologiråds-prosjekt i odelstingsproposisjoner og stortingsmeldinger, blant annet prosjektet om stamceller. Departementene og andre relevante offentlige etater får tilsendt alle våre rapporter og dokumenter og blir invitert til våre arrangementer.

Offentligheten

Teknologirådet opererer ut fra prinsippet om åpenhet, bredde og tilgjengelighet. Våre arrangementer og høringsmøter er åpne for alle. Aktivitetene annonseres i media og deltakelse er gratis.

Videre er nettstedet www.teknologiradet.no etablert som en viktig formidlingskanal for Teknologirådets arbeid. Alle rapporter og dokumenter er åpent tilgjengelige og kan leses og lastes ned gratis. Teknologirådet har også stått bak dokumentarfilmer og CD-ROM presentasjoner.

Teknologirådet i media

I tillegg benytter Teknologirådet media som en viktig profileringskanal. Media fungerer både som en informasjonskanal og som et forum for debatt. I siste periode har våre prosjekter fått mediedekning i både kringkasting, dagspresse og fagpresse. Scenarieverkstedet om morgendagens trafikkbilde ble viet stor plass i VG så vel som i TV2-nyhetene. Det var også flere innslag om arrangementet på NRK P1 og P4. VG omtalte videre resultatene fra prosjektet om mobiltelefoner og helseskader over to helsider. Også nettstedet for forskningsformidling, forskning.no, skrev om saken. Prosjektet om digitale nett fikk bred omtale med to oppslag i VG; omtale i Klassekampen og Dagens Næringsliv;

flere artikler i nettavisene Kampanje.no og digi.no; samt debatt i NRK P2s debattprogram Dagsnytt 18. Prosjektet IKT og personvern fikk oppslag i Aftenposten, mens lekfolkskonferansen om fremtidens boligoppvarming fikk oppslag i Dagsrevyen.

Det er likevel lekfolkskonferansen om stamceller som har hatt størst gjennomslag i media den siste perioden (se egen sak).

Teknologirådet har videre bidratt i den norske teknologidebatten med kronikker, blant annet om stamceller og terapeutisk kloning i Aftenposten.

Publikasjoner:

Nyhetsbrevet *Fra rådet til tinget*:

- Nr. 1: *Hydrogensamfunnet – velkommen til en forurensningsfri verden?* (oktober 2001)
- Nr. 2: *Trafikksikkerhet mot år 2020* (mai 2002)
- Nr. 3: *Mobiltelefoner og helseskader: Hva vet vi og hva så?* (juni 2002)
- Nr. 4: *Når nettene blir mange: Digital infrastruktur i Norge* (oktober 2002)
- Nr. 5: *Elektronisk kommunikasjon – privatsfæren under økt press* (mai 2003)
- Nr. 6: *I en presset energisituasjon – hva er alternativene for de tusen hjem?* (juni 2003)

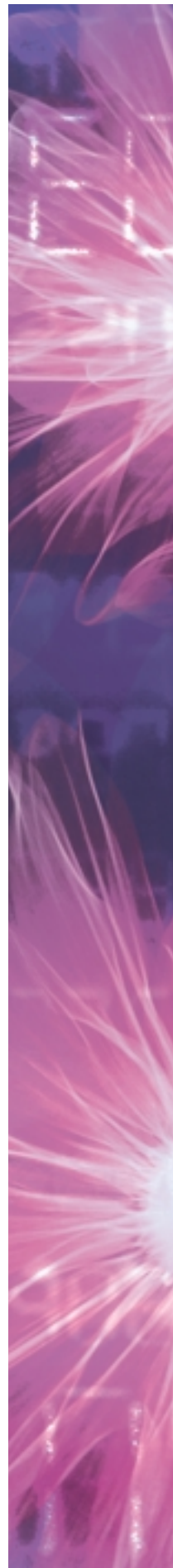
Rapporter:

- Mobiltelefoner og helseskader* (2002)
- Lekfolkskonferansen om stamceller* 23. – 26. november 2001, sluttrapport (2002, utgitt sammen med Bioteknologinemnda)
- Scenarieverksted Trafikken i 2020, sluttrapport* (2003)
- Teknologirådets lekfolkskonferanse om fremtidens oppvarming av boliger, sluttrapport* (2003)

Film og multimedia:

- Veien til hydrogensamfunnet* (2003, produsert sammen med Næringslivets idéfond for NTNU)
- Trafikken mot 2020* (CD-rom med filmer, nyhetsbrev, rapport og scenarieopplegg)

Formidling og informasjon

Stamceller i offentligheten

En gjennomgang av mediedekningen av lekfolkskonferansen om stamceller, viser at Teknologirådets og Bioteknologinemndas lekfolksarrangement ble omtalt i hele 138 avisartikler, 29 radioinnslag og 23 tv-innslag i perioden fra 19. november til 19. desember 2001. Mediedekning av et slikt omfang viser at nyheten om lekfolkens konklusjoner, og standpunktene til andre aktører, nådde en stor del av befolkningen. Over 39 millioner lesere, lyttere og seere ble nådd av nyhetssendingene, ifølge tall som Observer innhentet på oppdrag fra Teknologirådet.

Gjennomgangen av mediedekningen viser at lekfolkskonferansen har hatt innflytelse på debatten om stamceller og terapeutisk kloning. Først og fremst ved å sette temaet på dagsordenen og slik bidra til å gjøre feltet aktuelt i mediene. Samtidig samlet konferansen en rekke sentrale aktører på ett sted, noe som gjorde det enklere for journalistene å få uttalelser fra et bredt spekter av mennesker.

Måten lekfolkskonferansen ble omtalt på viser en positiv holdning til lekfolkskonseptet. Lekfolkene ble oppfattet som relevante og legitime aktører i debatten omkring stamceller og terapeutisk kloning. Analysen viser at kildene som slapp til i media hadde en bredere sammensetning enn det som er vanlig i slike saker. En rekke ulike fagfolk, politikere, interessegrupper og lekfolk ble intervjuet eller kom med kommentarer i debatten.

Pressedekningen viser imidlertid også at media har et noe tradisjonelt fokus når det gjelder utvalg av eksperter. Selve lekfolkskonferansen favnet bredere enn mediebildet viser. Mens fokuset på konferansen hovedsaklig var lagt på etiske, juridiske og faglige aspekter, fokuserte media mer på etiske og politiske aspekter. Ved at stamceller og terapeutisk kloning fikk plass i nyhetene, kan det likevel antas at det var både bedre og mer faglig informasjon i media i den aktuelle perioden, enn det ville vært uten en lekfolkskonferanse.

Nettverk

Teknologirådet fikk våren 2002 fullt medlemskap i European Parliamentary Technology Assessment Network (EPTA). Nettverket er en verdifull møteplass for å utveksle erfaringer med temavalg og metodeutvikling.

Internasjonalt samarbeid

EPTA ble opprettet i 1990 og har i dag 12 medlemmer: Danmark, Finland, Flanderen, Frankrike, Hellas, Italia, Nederland, Tyskland, Storbritannia, Sveits, EU-parlamentet og Norge. I tillegg er Belgia, Tsjekkia, Østerrike og Europarådet assosierte medlemmer.

Felles for alle medlemsinstitusjonene er at de driver med bred teknologivurdering (Technology Assessment) og har en form for tilknytning til parlamentet i sine respektive land eller regioner. Parlamenttilknytningen varierer fra permanente komiteer (som den finske riksdagens fremtidskomité), separate enheter som del av den parlamentariske administrasjonen (som Parliamentary Office of Science and Technology, POST, i Storbritannia) til uavhengige forskningsinstitusjoner utenfor parlamentet, men med permanente oppgaver i forhold til dette (som i Østerrike).

EPTA har to årlige fellesmøter, *Directors' meeting* for administrative ledere om våren og *EPTA conference* for ledere, rådsmedlemmer og parlamentarikere om høsten.

EPTA-konferansen ble i 2002 holdt i det engelske parlamentet i Westminster i London. Tema var transport og mobilitet. Sekretariatsleder Tore Tennøe fra Teknologirådet holdt et innlegg om det norske scenarierverkstedet om trafikken i 2020. 2003-konferansen fant sted i Sveits i regi av TA-Swiss. Tema var medisinsk forskning på mennesker og Tore Tennøe holdt på vegne av Teknologirådet en presentasjon av arbeidet med stamceller og terapeutisk kloning.

Videre har EPTA felles arrangementer og aktiviteter på prosjektnivå. Gjennom EPTA-nettverket har Rådet samarbeidet med blant annet POST i Storbritannia, Rathenau-instituttet i Nederland og Det danske Teknologirådet.

Nasjonalt samarbeid

Teknologirådet har i perioden samarbeidet om prosjekter og arrangementer med Bioteknologinemnda, De nasjonale forskningsetiske komiteer og Norges forskningsråd. Dette er omtalt under de enkelte prosjekter.

Våren 2003 var Teknologirådet på ekskursjon til Svalbard. På programmet sto besøk ved blant annet Eiscat-radaren og Universitetsstudiene på Svalbard (USS).

Høsten 2002 var Rådet på Tjeldbergodden for å se nærmere på Statoils produksjon av metanol og LNG samt Norferms nye bioproteinfabrikk. Rådet besøkte også oppdrettsanlegget til Norway Marine Culture samme sted. Ved hjelp av temperert kjølevann fra industrien på Tjeldbergodden har denne bedriften drevet oppdrett av piggvar og kveite.

Høsten 2001 var Teknologirådet på besøk ved Institutt for energiteknikk (IFE) i Halden. I fokus stod VR-teknologi, kontrollromsdesign og risikohåndtering.

Over 50 eksterne eksperter og rundt 100 lekfolk har deltatt i Teknologirådets ulike prosjektgrupper i perioden. Disse utgjør verdifulle samarbeidspartnere for Teknologirådet og sikrer bredde og tyngde i arbeidet med teknologivurdering.

Deltakere på Teknologirådets prosjekter 2001–2003

EKSPERTGRUPPER:

Hydrogensamfunnet

Pål Næsje, Sintef (prosjektleder)
Bjørn C. Hauback, Institutt for energiteknikk
Per Øyvind Hjerpaasen, Statkraft
Signe Kjelstrup, NTNU
Steffen Møller-Holst, Sintef
Elizabeth Baumann Ofstad, Norsk
Hydrogenforum/Hydro Energi
Arnold K. Hansen, Teknologirådet

Fremtidens boligoppvarming

Pål Næsje, Sintef (prosjektleder)
Jørn Stene, Sintef
Rolf Jarle Aaberg, Norsk solenergiforening
Arnold K. Martinsen, NoBio
Magne Vågsland, Entro Energi
Voja Novacovic, NTNU
Bente Næss, Forbrukerrådet
Åge Amundsen, Siemens
Margrethe Aune, Sintef

Stamcelleforskning og terapeutisk kloning

Nina Kraft (prosjektleder)
Rigmor Austgulen, Teknologirådet
Heidi Sørensen, Teknologirådet
Tore Tennøe, Teknologirådets sekretariat
Jan Helge Solbakk, Bioteknologinemnda
Øyvind Baune, Bioteknologinemnda
Liv Arum, Bioteknologinemnda
Thorvald Steen, Bioteknologinemnda
Ole Johan Borge, Bioteknologinemndas sekretariat

Stamceller i skolen

Ole Johan Borge, Bioteknologinemndas sekretariat
Tore Tennøe, Teknologirådets sekretariat

Mobiltelefoni og helseskader

Tore Tennøe, Teknologirådets sekretariat
(prosjektleder)
Gunnhild Oftedal, NTNU
Anders Johnsson, NTNU
Einar Johan Aas, Teknologirådet

Digitale nett

Trond Arne Undheim, Teknologirådets sekretariat
(prosjektleder)
Einar Johan Aas, Teknologirådet
Tore Tennøe, Teknologirådets sekretariat

IKT og personvern

Erlend Jakobsen, Teknologirådets sekretariat
(prosjektleder)
Vibeke Almaas, Teknologirådets sekretariat
(prosjektmedarbeider)
Lee Bygrave, Univ. i Oslo
Ben Johnsen, Univ. i Tromsø
Einar Snekkenes, Høgskolen i Gjøvik
Inger Marie Sunde, Økokrim
Andreas Wiese, Dagbladet
Ann-Kristin Olsen, Teknologirådet
Tian Sørhaug, Teknologirådet
Einar J. Aas, Teknologirådet

Trafikken i 2020

Gunnar D. Jenssen, Sintef (prosjektleder)
Per Andreas Langeland, Statens vegvesen
Ann-Kristin Olsen, Teknologirådet
Eirin Ryeng, NTNU
Andreas Skartveit, Teknologirådet
Rolf Normann Torgersen, Samferdsels-
departementet (pensjonist)
Staffan Ehde, Metafor Media
Håkon With Andersen, Teknologirådet
Tore Tennøe, Teknologirådets sekretariat

LEKFOLKSKONFERANSER:

Stamceller og terapeutisk kloning

Lekfolkspanel:

Kjerstin Hartløy, journalist/ student, Oslo
Astrid Nordstrøm, kontorfullmektig, Fauske
Bent Dreyer, forsker, Tromsø
Bjørn Halse, rektor, Bæverfjord
Ellen Frisholm, fagkonsulent, Tønsberg
Eva Finsveen, ergoterapeut, Rykkin
Geir Villmones, systemkonsulent, Mosjøen
Isabel Fure, biopat, Bodø
Maren Ranhoff, skoleelev, Oslo
Olav Knappskog, pensjonert rådmann, Straume
Petter Bjørkum, selvstendig næringsdrivende, Oslo
Steinar Edh, takstmann, Andebu
Thomas Hoff, rørlegger/sveiser, Kløfta
Unn Turid Olsen, adjunkt, Sprangereid
Øyvind Larsen, banksjef, Kvinesdal

Innledere:

Per Yngvar Haraldstad, parkinsonpasient
Steinar Funderud, stamcelleforsker, Radiumhospitalet
Nina Mår Tapper, lagdommer og leder for Statens helsepersonellnemnd
Beate Indrebø Hovland, teolog, Høgskolen for diakoni og sykepleie
Knut Erik Tranøy, filosof, Universitetet i Oslo
Gunnar Kvalheim, forsker og lege, Radiumhospitalet
Boo Edgar, adm.dir. i A+ Science Invest, Gøteborg
Thorvald Sirnes, samfunnsviter, Universitetet i Bergen
Olav Gunnar Ballo, stortingsrepresentant, medlem av Stortingets sosialkomité
Jonas Larsson, medisinsk forsker, Universitetet i Lund
Kaja Graff Huster, leder i Foreningen for ufrivillig barnløse
Lars Ødegård, leder i Norges Handikapforbund
Torleiv Ole Rognum, rettsmedisiner og tidligere leder av Bioteknologinemnda
Berge Solberg, filosof, NTNU

Fremtidens oppvarming av boliger

Lekfolkspanel:

Reidar Almestad, verktøymaker, Ørsta
Remi Anbakk, politimann, Mo i Rana
Steingrim Andersen, ingeniør, Narvik
Marianne Boberg, kunstner, Oslo
Inger Fauske Førriisdahl, førskolelærer, Oslo
Tina Gellein, systemutvikler, Stavanger
André Granum, student, Oslo
Jon Haugnes, pensjonist, Orkanger
Anders J. Huuse, direktør, Fåberg
Ingunn Midtgård Høyvik, førstekonsulent, Trondheim
Bente Ingebritsen, butikkmedarbeider, Alta
Liv Paulsen, rektor, Kodal
Robert Ramstad, montør, Sykkylven
Anna Marie Roe, lærer, Garnes
Louis Torbjørn Voisin, lege, Langhus
Liv-Torill Hellevang Aardal, elev, vgs., Nesttun

Innledere:

Petter Støa, forskningssjef, Sintef
Bente Haukeland Næss, styreleder i Forbrukerrådet
Per Anker-Nilssen, stipendiat, Handelshøyskolen BI
Frode Olav Gjerstad, seniorrådgiver, Enova SF
Ane Hansdatter Kismul, leder i Natur & Ungdom
Rolf Munch Blaker, markedssjef, Statoil
Lars Myhre, forsker, Norsk byggforskingsinstitutt
Hans Otto Haaland, rådgiver, Norges forskningsråd
Rolf Ulseth, førsteamanuensis, NTNU
Harald N. Røstvik, sivilarkitekt, SunLab
Silje Schei Tveitdal, leder i NoBio
Andreas Skartveit, Teknologirådet
Torodd Jensen, seksjonssjef, Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE)
Ellen-Marie Forsberg, De nasjonale forskningsetiske komiteer
Marianne Ryghaug, forsker, NTNU

SCENARIEVERKSTED:

Trafikken i 2020

Finn Harald Amundsen, Statens vegvesen
Anne Mette Bakke, Norsk Luftambulans
Jørn Berg, TWAS
Trond Berget, Syklistenes Landsforening
Cato Alexander Bjørkli, NTNU
Kjell Bjørvig, Vegdirektoratet
Eva Boethius, Vegverket, Sverige
Randi Bræk, Fysioterapeut
Halvdan Buflood, Norges forskningsråd
Erik Dobloug, Norsk Trafikksenter A/S
Ulf Engebretsen, Drosjegruppa
Monika Løland Eknes, Jernbaneverket
Karstein Farstad, NAF
Tore Ferner
Finn Frestad, Statens vegvesen
Terje Giæver, Sintef
Anders Gokstad, Statens seniorråd
Tori Grytli, Trygg Trafikk
Arnold K. Hansen, Teknologirådet
Anne Beate Hansen Budalen, Statens vegvesen
Lars Hauer, Statens vegvesen
Henning Haaland, TWAS
Erlend Jakobsen, Teknologirådets sekretariat
Bård Morten Johansen, Trygg Trafikk
Chi Kwan Kwong, student, NTNU
Rune Langen, Norsk Transportarbeiderforbund
Per-Gunnar Land, Vägverket, Sverige
Jan Erik Larssen, Autofil, NRK
Inggard Lereim, Ullevål sykehus
Harald Lindebekk, TWAS
Ståle Lødemel, Statens trafikk lærerskole
Tore Løkkeberg, Drosjegruppa
Svenn Åge Løkken, Volvo, Norge
Lars-Göran Löwenadler, Volvo, Sverige
Elin Melby, Telenor FoU
Jenny Lovise Melby, student, NTNU
Rolf Mellum, Statens vegvesen
Hans Jacob Moe, Landsforeningen for trafikkskadde
Terje Moen, Sintef
Perly Folstad Norberg, VOX
Leif N. Olsen, Autoriserte Trafikkskolers Landsforbund
Oddgeir Osland, HSF
Bjørn A. Pedersen, Drosjegruppa
Eva Prede, Statens vegvesen
Guro Ranes, Vegdirektoratet
Martin Schanche, tidl. rallykjører
Ole Tom Seierstad, Microsoft
Rolf Sikveland, Statens vegvesen
Hans Silborn, Vegdirektoratet
Børre Skiaker, Norsk Trafikksenter A/S
Ingvar Skjöld, Imita AB, Sverige
Ove Skovdahl, Jernbaneverket
Thomas Sollien, Samferdselsdepartementet
Kjell Spigseth, Miljøverndepartementet

Jorun Stenøien, VOX
Kenneth Storal, TWAS
Inge Strøm, Statens vegvesen
Tora Tenden, Telenor
Helge Thingelstad, NAF
Bjørn Wold, Sør-Trøndelag Politidistrikt
Elisabeth Aarsæther, Vegkontoret i Vest-Agder

Innledere:

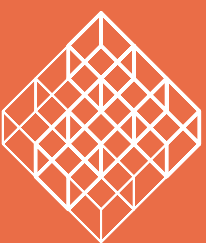
Dagfinn Moe, Sintef
Lillian Fjerdings, Sintef
Gunnar D. Jenssen, Sintef
Per Andreas Langeland, Statens vegvesen

Opponentere:

Tore Løkkeberg, Drosjegruppa
Rolf Mellum, Statens vegvesen
Hans Jakob Moe, Landsforeningen for trafikkskadde
Leif N. Olsen, Autoriserte Trafikkskolers Landsforbund
Egil Otter, NAF
Eva Prede, Statens vegvesen
Børre Skiaker, Norsk Trafikksenter AS
Arvid Aakre, NTNU

Teknologirådet

Pb. 522 Sentrum
0105 Oslo

Prinsensgate 18
Norway

T: +47 23 31 83 00
F: +47 23 31 83 01

www.teknologiradet.no
post@teknologiradet.no